

مقاله علمی

فرایندیابی و آسیب‌شناسی وضع موجود طرح‌های اسکان هدایتی عشایر کوچنده

سید محمد میرتقیان رودسری^۱، سعید صالحی^۲

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۱، تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰)

چکیده

طرح‌های اسکان و گذار از نظام‌های عشایری به نظام‌های نوین، به عنوان یکی از روش‌های رسیدن به توسعه، به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است. ولی دیدگاه نظری، بازیگران و بازی‌گردان‌ها و روش عملیاتی مشخص و واحدی برای آن تعریف نشده است و در هر فضای عشایری با یک روش، درک و اجرا می‌شود. مبتنی بر این مسئله، هدف پژوهش حاضر استخراج و الگوسازی رویه و فرایند وضع موجود طرح‌های اسکان هدایتی و شناسایی آسیب‌های موجود در این رویه است. با توجه به وجود طیف گسترده‌ای از عشایر و نیز اجرای اولین طرح اسکان هدایتی در استان فارس، طرح‌های اسکان هدایتی عشایر کوچنده استان فارس مورد بررسی قرار گرفت. جامعه و نمونه آماری پژوهش شامل اسناد و مدارک (۴۸ پرونده اسکان هدایتی) و خبرگان حوزه اسکان عشایری (۷ نفر) بود. داده‌ها به صورت آرشیوی و میدانی جمع‌آوری و از طریق تحلیل محتوای اسناد و مصاحبه تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد که در رویه موجود، برای گفتمان‌سازی و اجرای طرح اسکان هدایتی ۱۲ مرحله وجود دارد که در قالب ۴ مقوله «تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، زمینه‌سازی و عملیاتی‌سازی» انتزاع شدند. به علاوه با کنکاش در هر مرحله، آسیب‌های آن شناسایی و گزارش گردید. با توجه به هدف پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که برای رویه‌های موجود اسکان هدایتی بررسی شده، نظریه مورد توافق اسکان در بین صاحب‌نظران، رویه منسجم سازمانی، سیاست‌های پس از اسکان و توجه به بهبود شاخص‌های برخورداری و شاخص‌های توسعه انسانی و نیز بررسی مسئله دوران گذار از کوچ‌نشینی به اسکان به لحاظ مدت و متولی، وجود ندارد. مبتنی بر این نتیجه، بازنگری در مبنای نظری و تعریف اسکان، تعیین نوع و نحوه نقش‌آفرینی بازی‌گردانان اسکان، مواجهه میان‌رشته‌ای با اسکان و اتخاذ برنامه‌ریزی مشارکتی و جامعه‌بنیاد در سیاست‌گذاری و اجرای سیاست پیشنهاد گردید.

کلیدواژه‌ها: عشایر کوچنده، ساماندهی عشایر، اسکان هدایتی (برنامه‌ریزی شده)، فرایندیابی اسکان، آسیب‌شناسی اسکان

۱ دانشجوی دکتری گردشگری دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

sm_mirtaghian@atu.ac.ir
saeid.salehi@modares.ac.ir

۲ اداره کل امور عشایری استان فارس، شیراز، ایران

مقدمه

جوهره جامعه عشایری بر دو مقوله حرکت و پراکندگی استوار است و این دو ویژگی، آن را از جوامع نیمه‌ایستای روستایی و شهری متمایز می‌کند. بر همین اساس، می‌توان مسائل مربوط به عشایر کوچنده را دارای الگو و ماهیتی چندسطحی، چندبُعدی تفکیک‌ناپذیر و چندلایه‌ای در نظر گرفت. این مسائل، چندسطحی است، زیرا برنامه‌ریزی آن از سطوح محلی تا ملی را در برمی‌گیرد. چندبُعدی تفکیک‌ناپذیر است، زیرا ابعاد تاریخی، سیاسی، امنیتی-نظامی، ایمنی، بهداشتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، محیطی و کالبدی زندگی عشایر کوچنده، در تسلسلی از رویدادها و فرایندها، به طور توأمان و پویا، در حال رخ دادن، تأثیر و تأثر، تبدیل شدن و منتقل شدن است. چندلایه‌ای است، به این دلیل که فرهنگ سکوت در میان‌شان حکمفرماست و مادامی که در آنها عمیق نشویم، شناخت و درک‌شان غیرممکن است.

این ویژگی‌ها (که البته همه ویژگی‌های جامعه عشایر کوچنده نیست) سبب شده است که حکومت‌ها، هر یک سیاست‌های خاصی در قبال آنها اتخاذ کنند. یکی از این سیاست‌ها، «سیاست اسکان» است که در زمان پهلوی اول به صورت اجباری-قهری با هدف اعمال نفوذ و کنترل، در زمان پهلوی دوم به صورت القایی از طریق آموزش و خودآگاهی با هدف حذف تدریجی و در زمان حکومت جمهوری اسلامی به صورت داوطلبانه و با هدف تأمین معیشت پایدار، بروز و ظهور پیدا کرده است.

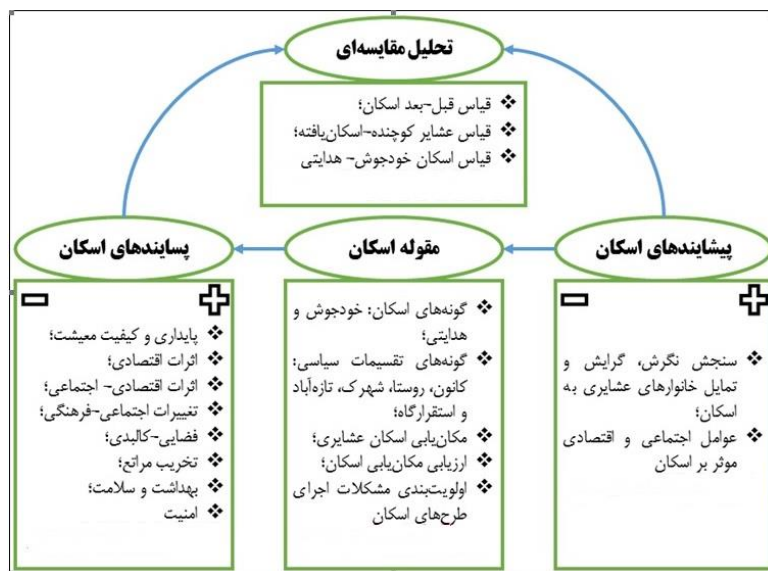
از منظر پژوهشی، مقوله‌هایی همچون پیشایندها، پسایندها، مقوله‌سازی، فرایندپایی و نیز الگوهای اجرایی برای سیاست اسکان، مورد پژوهش قرار گرفته و قابل تفکیک است. با بررسی ادبیات موضوع مشخص گردید که بسیاری از مطالعات انجام‌شده درباره اسکان عشایر، با چهار رویکرد زیر بوده که در شکل (۱) نشان داده شده است:

- الف) پیشایندهای اسکان: سنجش نگرش، گرایش و تمایل خانوارهای عشایری به اسکان (ایروانی و ترکان، ۱۳۸۴؛ عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶؛ بابایی و طالب، ۱۳۹۸) و عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر اسکان (شکور و همکاران، ۱۳۹۵، یاری و کرمی، ۱۳۹۹)
- ب) مقوله‌سازی اسکان: گونه‌های اسکان یعنی اسکان خودجوش و هدایتی (حبیبیان و همکاران، ۱۳۸۳؛ فتاح‌پور مریکی، ۱۳۸۴؛ حبیبیان و همکاران، ۱۳۸۶؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ سازمان امور عشایری، ۱۳۹۶)، گونه‌های تقسیمات سیاسی

مانند کانون اسکان عشایری (طالشی و معماریان خلیل‌آباد، ۱۳۸۸؛ صیدایی، ۱۳۸۹؛ اسماعیلیان‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۰؛ نجاتی و همکاران، ۱۳۹۱؛ دهقانی و همکاران، ۱۳۹۱؛ ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲؛ دهقانی و عادل‌ساردویه، ۱۳۹۴؛ امینی و روزفراخ، ۱۳۹۷؛ رضایی، ۱۳۹۸)، روستای عشایری (فتاح‌پورمریکی، ۱۳۸۴؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۸۶؛ دهقانی، ۱۳۹۸)، شهرک عشایری (ضیاء‌توانا و توکلی، ۱۳۸۶؛ شاطری و حجاجی‌پور، ۱۳۹۰)، تازه‌آباد عشایری (معینی، ۱۳۸۶)، استقرارگاه عشایری (پیلهور، ۱۳۹۶) و ایل‌شهر (کریمی، ۱۳۸۳)، مکان‌یابی اسکان عشایری (طالشی و معماریان خلیل‌آباد، ۱۳۸۸؛ پیلهور، ۱۳۹۶)، ارزیابی مکان‌یابی اسکان (رضایی، ۱۳۹۸) و اولویت‌بندی مشکلات اجرای طرح‌های اسکان (ذاکری و همکاران، ۱۳۹۶)

- ج) *پسایندهای اسکان*: پایداری و کیفیت معیشت (حیاتی، ۱۳۸۵؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۸۶؛ صیدایی، ۱۳۸۹؛ دهقانی و همکاران، ۱۳۹۱؛ دهقانی و عادل‌ساردویه، ۱۳۹۴؛ امینی و روزفراخ، ۱۳۹۷؛ چراغی و همکاران، ۱۳۹۹)، آثار اقتصادی (محمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛ بریمانی و همکاران، ۱۳۹۶)، آثار اقتصادی-اجتماعی (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸؛ شاطری و حجاجی‌پور، ۱۳۹۰؛ اسماعیلیان‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۰؛ نجاتی و همکاران، ۱۳۹۱؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲؛ کریمی و دریکوندی، ۱۳۹۵؛ صلاح و نعمتی، ۱۳۹۵)، تغییرات اجتماعی-فرهنگی (عبداللهی، ۱۳۸۶؛ رفیع‌فر و ریگ، ۱۳۸۶؛ ریاحی و عابدینی‌راد، ۱۳۹۰)، آثار فضایی-کالبدی (توکلی و ضیاء‌توانا، ۱۳۸۸؛ آزادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ شکوری و خدادادی، ۱۳۹۳؛ دهقانی، ۱۳۹۸)، تخریب مراتع (ضیاء‌توانا و توکلی، ۱۳۸۶)، بهداشت و سلامت (کشاورز و همکاران، ۱۳۹۱؛ دهقانی، ۱۳۹۴)، امنیت (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲)

- د) *تحلیل مقایسه‌ای*: قیاس قبل-بعد اسکان (خراسانی و همکاران، ۱۴۰۰)، قیاس عشایر کوچنده-اسکان‌یافته (حبیبیان و همکاران، ۱۳۸۳؛ باژیان، ۱۳۸۵؛ کشاورز و همکاران، ۱۳۹۱؛ نوروزی و محمودیان، ۱۳۹۴؛ صیدزاده و رضایی، ۱۳۹۵؛ افروغ، ۱۳۹۹؛ رحمانی و همکاران، ۱۴۰۰) و قیاس اسکان خودجوش-اسکان هدایتی (حبیبیان و همکاران، ۱۳۸۶).

تصویر (۱): شناسایی مسئله پژوهش مبتنی بر دانش‌افزایی در ادبیات

هر چند با ترسیم نقشه ذهنی بالا از پیشینه پژوهش موجود، شکاف‌های ادبیاتی عمده‌ای مشخص شد، اما بر اساس اهمیت فرایند اجرای اسکان، با بررسی این پژوهش‌ها، مشاهده شد که تاکنون پژوهشی در حوزه «مقوله اسکان»، در زمینه «فرایندیابی و آسیب‌شناسی اسکان» انجام نشده است. البته در آیین‌نامه ساماندهی عشایر مصوب سال ۱۳۸۴ (سازمان امور عشایری، ۱۳۹۶) که مهمترین مرجع قانونی مسائل عشایری است، این فرایند (طرح اسکان هدایتی) در ماده ۳ آورده شده، اما به طور عملی، هیچ طرح اجرایی ارائه نشده است. شاید در نگاه اول، این گونه به نظر برسد که همه مراحل سیاست‌گذاری، تعیین رویه، کاغذبازی و همه دوندگی‌های مربوط به اسکان عشایر کوچنده، با محوریت سازمان امور عشایری انجام شود که هرگز به این شکل نبوده است. بر فرض اینکه به همین صورت باشد، تا حال، هیچ گونه رویه‌گذاری و تعیین فرایند مشخص برای ایجاد سایت‌های اسکان عشایری، چه در سطح کلان سیاست‌گذاری و چه در سطح پژوهشی انجام نشده است. نبود چنین فرایند مشخصی، امکان تسریع، ارتقای خدمات‌دهی و ارزیابی رویه‌های موجود در اسکان جامعه عشایری را با آسیب مواجه کرده است.

ابهام و تناقض‌های موجود در فرایندهای اجرایی اسکان هدایتی عشایر کوچنده، منجر به شکل‌گیری پژوهش حاضر شده است تا هم پاسخی به شکاف علمی-پژوهشی و هم راه‌حلی

برای آسیب‌های سیاست‌گذاری اسکان باشد. از آنجایی که اسکان خودجوش، نیازی به درگیری و حضور بدنه حاکمیتی تا قبل از درخواست عشایر اسکان‌یافته برای دریافت خدمات ندارد، آنچه در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته، سیاست اسکان هدایتی است. از این رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که برای ایجاد طرح اسکان هدایتی برای عشایر کوچنده، هیچ وحدت رویه و فرایند اجرایی برنامه‌ریزی‌شده‌ای وجود ندارد و در هر دولت و تشکیلات حاکمیتی به اشکال متنوع عمل می‌شود. مبتنی بر مسئله پژوهش دو سؤال زیر مطرح می‌شود که نگارنده به دنبال پاسخ به آنهاست: (۱) فرایند طرح اسکان هدایتی بر مبنای رویه‌های موجود به چه صورت است؟ (۲) آسیب‌های فرایند طرح اسکان هدایتی در رویه‌های موجود کدام هستند؟

ادبیات و مبانی نظری

عشایر کوچنده

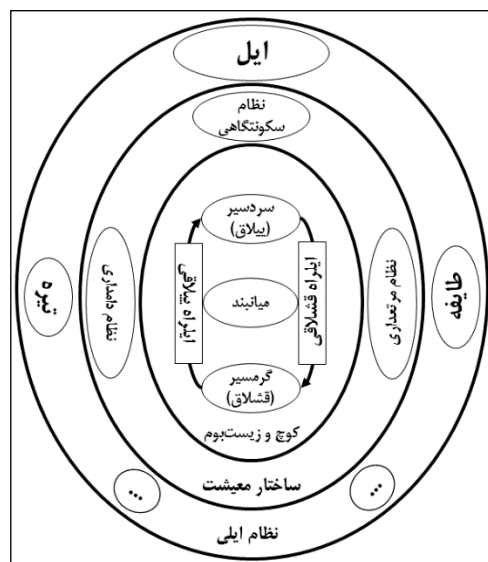
بر اساس آیین‌نامه ساماندهی عشایر (۱۳۸۴)، عشایر کوچنده به مردمی گفته می‌شود که سه ویژگی را با هم داشته باشند (جدول ۱): (۱) ساخت اجتماعی قبیله‌ای (ایل، طایفه، تیره و رده‌های بعدی)؛ (۲) اتکای معاش به دامداری و (۳) شیوه زندگی شبانی مبتنی بر کوچ (سازمان امور عشایری، ۱۳۹۶: ۱۱).

جدول (۱): ویژگی عشایر کوچنده

ویژگی	تشریح
نظام ایلی	هر فرد این جامعه خود و خانواده‌اش را متعلق و وابسته به یک گروه اجتماعی بزرگتر و به طور معمول خویشاوند می‌داند و به آن مباحثات می‌کند. نام این گروه بزرگتر، طایفه است. چند طایفه یک ایل را تشکیل می‌دهند. ممکن است در بعضی از عشایر، ایل به شاخه‌ها و رده‌های دیگر تقسیم شود و طایفه در سطحی پایین‌تر قرار گیرد.
معیشت مبتنی بر دامداری	تأمین معاش خانوارهای عشایر، متکی بر دامداری است و اگر منابع دیگری برای معاش وجود داشته باشد، حالت فرعی و جنبی دارد؛ مانند فراوری محصولات دامی، زراعت محصولاتی مانند گندم و جو، زنبورداری، گیاهان دارویی، گردشگری و تولید صنایع دستی و سستی.
کوچنده بودن	چون معیشت عشایر کوچنده متکی بر دام‌هایی است که آنها را در مراتع طبیعی می‌چرانند، با تغییر فصل، از منطقه‌ای به منطقه دیگر (بیلاق، میان‌بند و قشلاق) کوچ می‌کنند، به این صورت که فصل سرد را در قشلاق و فصل گرم را در بیلاق به سر می‌برند. فاصله قشلاق و بیلاق ممکن است تا پانصد کیلومتر باشد و در چنین وضعیتی انسان باید دارای سرپناه قابل حمل باشد. بعضی از عشایر کوچنده قسمتی از سال را در ساختمان‌های روستایی یا نظیر آن می‌گذرانند؛ اما این امر، ماهیت عشایری و نظام اجتماعی-اقتصادی آنان را تغییر نمی‌دهد.

منبع: سازمان امور عشایری، ۱۳۹۶: ۱۱؛ مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹: ۱۱-۱۲

علاوه بر وجود سه شرط فوق، وجود دو شرط «فرعی و پنهان» دیگر هم که نشئت گرفته از همین سه شرط اصلی است، ضرورت دارد؛ (د) نظام سکونتگاهی: زندگی در سیاه‌چادر و (ه) سامان عرفی: داشتن جواز مرتع بیلاقی و قشلاقی. برای اینکه بتوان درک درستی از مفهوم عشایر کوچنده داشت، این مفهوم در شکل (۲) نشان داده شده است. باید اضافه کرد که جامعه عشایری دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که در زمان تعریف عشایر کوچنده باید این ویژگی‌ها را مورد توجه قرار داد و متناسب با همین ویژگی‌ها، رویکرد مدیریتی و برنامه‌ریزی خدمات‌رسانی را اتخاذ کرد. عشایر کوچنده، جامعه‌ای متحرک، پویا و پراکنده، نه مددجو و نه توان‌خواه، مرتع‌محور، دارای فرهنگ سکوت، دارای تنوع و تمایز و در عین حال متحد (رنگ‌واره‌های یک‌رنگ)، دارای اقتصاد تولیدی و نه معیشتی، برخوردار از اشتغال پایدار (بالاترین نرخ اشتغال و پایین‌ترین نرخ بیکاری)، سازگار، دوستدار و حامی طبیعت (جامعه سبز) و فرهنگ، و مستشار غیررسمی پدافند غیرعامل سرزمینی هستند. از این رو، رویکرد خدمات‌دهی به آنها باید عرضه‌محور، مبتنی بر نظام پشتیبانی تولید و به صورت الگوی بهره‌برداری همکارانه و مشارکتی بین‌دستگاهی (هماهنگ‌سازی خدمات دستگاه‌ها) باشد (میزبان و میرتقیان رودسری، ۱۴۰۱: ۸).

تصویر (۲): ساختار الگوی زیست جامعه عشایری

منبع: میزبان و میرتقیان رودسری، ۱۴۰۱: ۸

دیدگاه‌ها و نظریات طرح اسکان عشایر

از دیدگاه سیاستی-قانونی، بر اساس آیین‌نامه ساماندهی عشایر (۱۳۸۴) و نیز ردیف (۵) بند (ب) ماده ۲۷ قانون برنامه ششم توسعه، اسکان عشایر، یکی از سازوکارهایی است که از طریق تأمین معیشت و امنیت اقتصادی و نیز ارتقای شاخص‌های توسعه انسانی جامعه عشایری (در حد میانگین جامعه روستایی) صورت می‌گیرد و سازوکار دوم، ساماندهی کوچ است. از نظر این آیین‌نامه، عشایر اسکان‌یافته، خانوارهای عشایری هستند که همه اعضای آن در یک مکان (کانون اسکان عشایر)، به سکونت ثابت می‌پردازند و کوچ نمی‌کنند، اما با توجه به حفظ برخی مناسبات اقتصادی (مالکیت و حقوق بهره‌برداری از مراتع و منابع قلمرو) و فرهنگی و اجتماعی (احساس تعلق به ایل و عشیره) خود را عضو ایل، طایفه و ... تلقی می‌کنند. کانون اسکان عشایر، به محدوده‌ای از زیست‌بوم اطلاق می‌شود که بر اساس مطالعات سازمان امور عشایر ایران دارای منابع، امکانات و استعدادها لازم برای ایجاد اشتغال و اسکان عشایر باشد. این کانون‌ها به عنوان یکی از واحدهای برنامه‌ریزی برای ساماندهی عشایر، به دو نوع کانون توسعه اسکان هدایتی (برنامه‌ریزی شده) و کانون‌های توسعه اسکان خودجوش تقسیم می‌شوند. در کانون‌های هدایتی، سازمان امور عشایر ایران از مکان‌یابی کانون تا شناسایی خانوارهای داوطلب اسکان، تأمین و تجهیز کانون‌ها، مطالعات اجمالی، نیمه‌تفصیلی و تفصیلی نقش فعالی دارد و این کانون‌ها با هدایت دستگاه‌های دولتی شکل می‌گیرند. از طرف دیگر، در کانون‌های خودجوش یا حمایت‌شده، خود عشایر با توجه به وجود زمینه‌هایی از جمله داشتن زمین، ارتباطات خویشاوندی و ... داوطلب اسکان بوده و اسکان یافته‌اند. دامنه حضور دولت در این کانون‌ها به گونه‌ای است که عمدتاً نقش حمایتی دارد و عمده فعالیت‌ها با مشارکت خود عشایر انجام می‌شود (سازمان امور عشایری، ۱۳۹۶).

از دیدگاه علمی-دانشگاهی، راهبرد ساماندهی و اسکان عشایر، با وجود ضرورت‌هایی که با خود به همراه دارد، در مسیرهای اجرایی با ابهامات متعددی مواجه است (رشنو، ۱۳۸۴: ۶۲)، به نحوی که بر اساس نگرش تحلیلگران و پژوهشگران، طرح‌ها و تدابیر اسکان عشایری کشور را می‌توان در چهار دیدگاه (جدول ۲) تقسیم‌بندی کرد.

جدول (۲): دیدگاه‌های بررسی و تحلیل اسکان عشایری

دیدگاه	تشریح
جانبدارانه	به طور کامل و افراطی اسکان عشایر را تأیید می‌کند (نگاه سطحی و یک‌جانبه به اسکان عشایر کوچنده). طرفداران این دیدگاه، بر ضرورت اسکان همه‌جانبه عشایر و ذوب نظام ایلی آنها در مسیر کلی تحولات اجتماعی کشور برای تحقق یک نظام هماهنگ به منظور دستیابی توسعه یکپارچه و پایدار می‌اندیشند.
محتاطانه	با اسکان عشایر مخالف هستند. این گروه، نه تنها فرایند اسکان را عامل دستیابی عشایر به سطحی از سطوح توسعه ملی نمی‌دانند، بلکه آن را جنبشی در راستای کم‌رنگ‌سازی و تخریب مضاعف نظام اجتماعی و توانمندی‌های تثبیت‌شده مشارکت ملی عشایر کشور تلقی می‌کنند.
تطابق‌گرایانه	دو دیدگاه قبلی را تعدیل می‌کند و به دنبال ارائه راهکار برای کاهش پیامدهای منفی اسکان است. در این طبقه‌بندی، جایگاه و اثربخشی الگوی زیستی عشایر به عنوان بخشی مؤثر از واقعیات نظام اجتماعی ایران در فرایند ترسیم سطوح توسعه با تأکید بر معادله هزینه-فایده بررسی می‌شود که اقدامی ضروری برای تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های کلان است.
دانش‌گرایانه	اسکان عشایر را به شکل نظام‌مند (کل‌نگر) و در چارچوب تعاملات علت-معلول مدیریت و ساماندهی می‌کند. طرفداران این دیدگاه، با تکیه بر پژوهش‌ها و یافته‌های آکادمیک، اسکان عشایر را مورد تحلیل و بازبینی قرار می‌دهند و از این طریق، می‌توانند برطرف‌کننده بسیاری از موانع عدم تحقق معیشت پایدار عشایر باشند.

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

علاوه بر دیدگاه‌های چهارگانه فوق، مسئله اسکان عشایر را می‌توان مبتنی بر نظریات و رویکردهای نوسازی، توسعه پایدار، زیست‌محیطی، تغییرات اجتماعی و تأمین نیازهای اساسی (قرخلو، ۱۳۸۴: ۸۷) نیز بررسی کرد. به طور مثال، بر اساس رویکرد نوسازی، افزایش میزان شهرنشینی و سنت‌گریزی به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه محسوب می‌شود، بنابراین اسکان عشایر عین توسعه است. رویکرد وابستگی با توجه به عوامل درون‌زای توسعه و تأکید آنها بر بسیج توانمندی‌ها و نیروهای داخلی و پافشاری بر برون‌زا بودن عوامل عقب‌ماندگی، نگاهی منفی به مسئله اسکان عشایر دارد. از طرف دیگر، محیط‌گرایان، عشایر را عامل تخریب محیط می‌دانند و بر اسکان آنها تأکید دارند. در مقابل، طرفداران توسعه پایدار، راهبرد مدیریت پایدار منابع را اتخاذ می‌کنند که بهره‌برداری را تا حد حفظ منافع و مشارکت جوامع محلی میسر می‌کند (توکلی، ۱۳۸۳: ۱).

کثرت، تنوع و افتراق دیدگاه‌ها، رویکردها و نظریات حوزه اسکان عشایر، خود نشان‌دهنده پیچیدگی، خمیدگی با انحراف زیاد، آسیب‌ها و نسخه‌های حل مسئله بسیاری است. اگرچه شاید اسکان، سرنوشت اجتناب‌ناپذیر عشایر کوچنده باشد، اما گذار از نظام معیشتی عشایر، پیش از فراهم شدن الزامات آن موجب می‌شود که آنها به راحتی در سیستم معیشت جدید جذب نشوند و سیستم جدید نیز قادر نباشد آنها را هضم کند (توکلی و ضیاءتوانا، ۱۳۸۸؛ شاطری و حجی‌پور، ۱۳۹۰). بررسی تجارب پروژه‌های اسکان هدایتی حاکی از آن است که با وجود برخورداری از برخی امکانات و تسهیلات مورد نیاز و بهبود وضعیت رفاهی عشایر اسکان‌یافته، برخی پیامدهای منفی قابل تأمل نیز بروز کرده است. همچنین برخی پژوهشگران معتقدند آن دسته از اسکان‌های عشایری که به طور خودجوش و منطبق بر نواحی بیلاقی، قشلاقی و میان‌بند شکل گرفته‌اند، پذیرفته‌ترین شکل اسکان را در راستای رسیدن به پراکندگی معقول جمعیت در پهنه سرزمین برای بهره‌گیری بهینه از منابع در گستره متنوع سرزمین ارائه داده است و نمادی از تجلی انطباق همه‌جانبه سکونت پایدار است (فتاح‌پورمیریکی، ۱۳۸۴: ۳۶).

با توجه به مطالب گفته‌شده، رویکرد و الگوی مورد پذیرش پژوهش حاضر به منظور فرایندیابی و شناسایی آسیب‌های اسکان عشایر، دیدگاه دانش‌گرایانه و الگوی توسعه پایدار است. از این رو، در پژوهش حاضر، پدیده اسکان عشایر از طریق تحلیل و بازبینی فرایندها و رویه‌های طی شده موجود، کالبدشکافی شده است و آسیب‌ها در این زمینه بیان خواهد شد.

روش‌شناسی

مبتهی بر دیدگاه نیومن (۱۳۹۵) درباره روش پژوهش، پژوهش حاضر بر مبنای هدف، از نوع توصیفی، از نظر مخاطب، از نوع کاربردی، به لحاظ زمانی، از نوع موردی و نیز از نظر روش گردآوری داده، از نوع کیفی است. این پژوهش توصیفی است، زیرا به کنکاش در وضع موجود و تشریح آن می‌پردازد؛ کاربردی است، زیرا مسئله اسکان، هنوز برای دستگاه‌های درگیر و سیاست‌گذار کلان، به درستی حل نشده است؛ موردی است، به این دلیل که ابعاد یک پدیده خاص (طرح اسکان هدایتی عشایر کوچنده) را مورد بررسی قرار داده است؛ و در نهایت، روش گردآوری داده‌ها کیفی است، زیرا به آرشیو اسناد مربوط به طرح‌های اسکان هدایتی عشایر کوچنده مراجعه شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو بخش اسناد و مدارک مربوط به طرح‌های اسکان هدایتی عشایر کوچنده (اتمام‌یافته و در حال بررسی) و کارشناسان اداره کل

امور عشایر در استان فارس است. در ابتدا با مراجعه به آرشیو واحد مطالعات اداره کل استان فارس مشخص گردید ۴۸ کانون اسکان هدایتی از دهه ۷۰ ش. تا سال ۱۴۰۱ دارای پرونده هستند. با توجه به خاص بودن پدیده طرح اسکان هدایتی، بر اساس روش تمام‌شماری، برای یافتن رویه موجود اجرای طرح اسکان هدایتی، کل ۴۸ پرونده مورد بررسی قرار گرفت. پس از بررسی اسناد، برای رفع ابهامات اکتشافی از رویه‌های طرح‌های اسکان هدایتی و نیز تشخیص آسیب‌ها به کارشناسان و خبرگان اداره کل امور عشایر فارس مراجعه شد. تعداد آنها ۷ نفر بود که در واحدهای مطالعات، تعاونی‌ها، بهسازی، طرح و برنامه، و عمران اداره کل فعالیت می‌کردند و از طریق روش گلوله برفی انتخاب شدند. سؤالات مصاحبه بر اساس نواقص موجود در اکتشاف رویه‌های موجود در طرح اسکان هدایتی بود. از این رو، در بخش اول، اطلاعات با روش کتابخانه‌ای و بررسی متون مربوطه گردآوری شد و در بخش دوم، اطلاعات مورد نیاز از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و باز به دست آمد. بررسی و تحلیل متن‌های اسنادی و مصاحبه، با استفاده از تحلیل محتوا با رویکرد نظریه داده‌بنیاد کلاسیک انجام شد.

یافته‌های پژوهش

پس از بررسی اسناد و مدارک مرتبط با ۴۸ پرونده از طرح‌های اسکان هدایتی (اتمام‌یافته و در حال بررسی) در استان فارس، با توجه به پرسش اول پژوهش (فرایند طرح اسکان هدایتی بر مبنای رویه‌های موجود به چه صورت است؟)، ۱۲ مرحله برای این فرایند شناسایی و از طریق تحلیل محتوا به صورت شکل (۳) انتزاع گردید. برای نمونه با بررسی اسناد موجود در پرونده‌ها، دریافت شد گام اول که با عنوان «مطالعه امکان‌سنجی» انتزاع شده، مبتنی بر ماده ۳ آیین‌نامه ساماندهی عشایر کوچنده بوده است و سه اقدام را در بر می‌گیرد که در زیر بیان شده است:

انتزاع کد «مطالعه امکان‌سنجی» از اسناد و پرونده‌های اسکان

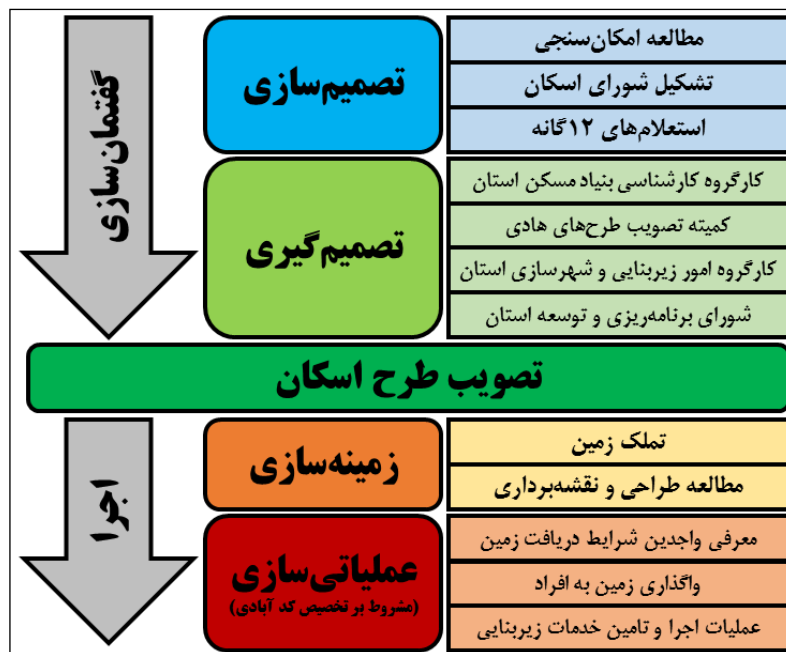
بر طبق ماده ۳ آیین‌نامه ساماندهی عشایر:

الف) درخواست عشایر و تهیه یک پرونده از جانب اداره مطالعات اداره کل امور عشایری بر اساس سه مورد زیر برای عشایر کوچنده داوطلب اسکان: «۱) تأییدیه استعمال پروانه چرای عرف‌دار از طریق استعمال از منابع طبیعی؛ ۲) تأییدیه استعمال هویت عشایری (کنترل اطلاعات شناسایی سرپرست خانوار و خانواده: شرط تأهل، کوچنده بودن (بند الف ماده ۱ آیین‌نامه

ساماندهی) و ... در سامانه ثبت مبنا مرکز آمار ایران؛ ۳) تأییدیه استعمال سبز بودن فرم (ج) مسکن از بنیاد مسکن. پس از این بررسی‌ها، اگر اداره مطالعات اداره کل امور عشایری به این نتیجه برسد که بیش از ۲۰ خانوار (بر اساس قانون تقسیمات کشوری) واجد شرایط بند (الف) هستند، وارد مرحله (ب) می‌شود.

ب) بازدید میدانی اداره مطالعات اداره کل امور عشایری با مشارکت عشایر داوطلب اسکان از گزینه‌ها و سایت‌های پیشنهادی خود عشایر یا جستجوی سایت توسط اداره کل امور عشایری. معیار مناسب بودن سایت پیشنهادی یا جستجو برای سایت شامل: «۱) پایش سایت‌ها و گزینه‌ها از طریق پیش‌فرض قرار دادن استعمال‌های دوازده‌گانه که در مرحله سوم این فرایند قرار دارد تا هنگام گرفتن استعمال با مشکل عدم تأیید یکی از دستگاه‌های اجرایی مواجه نشویم؛ ۲) در سایت پیشنهادی یا جستجو شده، برای هر خانوار باید ۱۰۰۰ مترمربع ناخالص در نظر گرفته شود؛ یعنی برای ۲۰ خانوار باید یک سایت دو هکتاری در نظر گرفته شود که این متر، یعنی دو هکتار، کمترین میزان احداث یک سایت است. ۱-۲) حدود یک‌سوم از متر، سایت پیشنهادی برای معابر و مشاعات عمومی سایت (که از این به بعد روستا نامیده می‌شود) در نظر گرفته می‌شود. ۲-۲) برای هر خانوار یک ساختمان ۱۵۰ متری طراحی می‌شود. ۳-۲) برای باقیمانده فضای ۱۰۰۰ متر مربعی برای هر خانوار که تقریباً ۵۰۰ مترمربع است، با توجه به محدود بودن فضای عرف برای این خانوارها و نیز تغییر معیشت ناشی از اسکان داوطلبانه از دامداری به دامپروری و همچنین با توجه به میانگین سرانه دام برای هر خانوار، فضای سرانه برای هر واحد دام (بز ۰/۸ واحد، گوسفند ۱ واحد، گاو ۸ واحد و ...)، ۵ مترمربع فضا (فضای سر بسته، فضای سرباز و انبار علوفه) در نظر گرفته می‌شود. یعنی هر خانوار می‌تواند ترکیبی از ۱۰۰ واحد دامی را نگهداری کند».

ج) پس از جمع‌بندی مراحل الف و ب، گزارشی برای اداره کل بنیاد مسکن استان تهیه می‌شود که این تعداد عشایر کوچنده، با این ویژگی‌های جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و در این موقعیت پیشنهادی اداره کل امور عشایری، درخواست اسکان دارند. همچنین از منابع و امکانات در اختیار و وضعیت اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، محیطی آنها در آینده در شرایط طرح اسکان، گزارشی ارائه می‌شود.

تصویر (۳): ساختار فرایند مطالعه تا اجرای اسکان هدایتی (مبتنی بر کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی)

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

به همین ترتیب، سایر کدها انتزاع و استخراج گردید و در مجموع، ۱۲ مرحله برای فرایند مطالعه تا اجرای اسکان هدایتی در نظر گرفته شد. با توجه به ماهیت کدها و شرایطی که در این رویه اکتشافی وجود داشت، در مرحله دوم کدگذاری، با ترکیب کدهای اولیه، ۴ کد محوری ایجاد شد که شامل مفاهیمی مانند تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، زمینه‌سازی و عملیاتی‌سازی می‌شد. در نهایت در مرحله سوم کدگذاری، ۲ مقوله گفتمان‌سازی و اجرا انتزاع گردید. دو نکته مهم راجع به این بخش و ارائه ساختار فرایند مطالعه تا اجرای اسکان هدایتی این است که اولاً جزئیات بررسی مراحل در جدول پیوست (۱) ارائه شده است. دوم اینکه تمام این ساختار ارائه‌شده بر اساس این است که گفتمان‌سازی تا اجرای طرح‌های اسکان هدایتی، مبتنی بر کارسازی کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی استناداری باشد که در بخش بعدی، به عنوان یک آسیب و انحراف شناسایی و بررسی شده است.

در بخش بعد به منظور پاسخ به پرسش دوم پژوهش (آسیب‌های فرایند طرح اسکان هدایتی کدامند؟) با کارشناسان اداره کل که در این طرح‌ها درگیر بودند، مصاحبه‌هایی انجام شد. موارد یافت شده در جدول (۳) گزارش شده است.

جدول (۳): آسیب‌های شناسایی شده برای مراحل فرایند طرح اسکان هدایتی

مرحله	تشریح آسیب
۱) مطالعه امکان‌سنجی	۱- در سال‌های قبل «مطالعه امکان‌سنجی» توسط یک مشاور انجام می‌شد، ولی در حال حاضر گروه مطالعات اداره کل این کار را انجام می‌دهد. تهیه گزارش مطالعه امکان‌سنجی توسط گروه مطالعات، با توجه به شرایط اداری، هم تحت تأثیر سلیقه و نگرش مسئول این واحد است و هم ممکن است با انتقال مسئول به واحدهای دیگر، این کار زمان‌بر شود و تحت یک نگرش و سلیقه دیگر بررسی گردد. اگر برای این قسمت، در موافقت‌نامه سالانه سازمان، اعتبار مطالعات امکان‌سنجی اسکان تعیین و تخصیص داده شود، می‌توان قالب گزارش توجیهی و مدیریتی واحد مطالعات اداره کل را به قالب گزارش علمی مشاور تبدیل کرد. در گزارش علمی، علاوه بر تعمق در وضعیت موجود، برای وضعیت مطلوب توسعه نیز آینده‌نگاری و سناریوسازی می‌شود (مثلاً برای تأمین معیشت).
۲) تشکیل شورای اسکان	۱- ابتکار عمل و اراده فرماندار در این بخش اهمیت دارد و ممکن است تصمیم نهایی را به سمت مخالفت با سایت اسکان بکشاند. البته تصمیم فرماندار مبتنی بر ادله (اجتماعی، قومی، مذهبی، اختلافات مرتعی و ...) باشد؛ ۲- نظر دستگاه‌های امنیتی و شورای تأمین شهرستان نیز چنین است (مصوبات شورای تأمین را هیچ نهادی جز شورای تأمین نمی‌تواند ملغی کند).
۳) استعلام‌های دوازده‌گانه از دستگاه‌های اجرایی	۱- زمان‌بر بودن ارسال و دریافت پاسخ استعلام‌ها از ۱۲ دستگاه اجرایی. برای حل این مشکل به طور مثال در استان فارس، استاندار در جلسه شورای عشایری استان مصوب کرده است که پاسخ استعلام‌های اداری مربوط به طرح اسکان در نهایت باید یک‌ماهه باشد، در غیر این صورت، جواب مثبت تلقی می‌شود؛ ۲- تعارض پاسخ استعلام مشابه در این مرحله و مصوبه جلسات در مراحل دیگر به ویژه مراحل پس از تصویب کاغذی طرح.
۴) کارگروه کارشناسی بنیاد مسکن استان	۱- نبود نمایندگان بومی جامعه عشایری در کارگروه. پیشنهاد شد از آنجایی که شورای عشایری وجود دارد، بنابراین رده‌ای با عنوان تیره‌یار هم ایجاد شود.
۵) کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی	۱- بر طبق ماده ۳ آیین‌نامه ساماندهی امور عشایر، کارگروه آمایش و محیط زیست مسئولیت این مرحله را بر عهده دارد، اما در عمل این مرحله بر عهده کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی است. با اینکه هر دو کارگروه تابعه شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان هستند، اما طبق آیین‌نامه، کارگروه آمایش و محیط زیست ملاک است؛ ۲- باید توجه شود که این فرایند

مرحله	تشریح آسیب
	طراحی شده بر اساس کارکرد کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی است، اما اگر طبق ماده ۳ آیین‌نامه ساماندهی امور عشایر، این فرایند بر اساس رویکرد کارگروه آمایش و محیط زیست طی شود، به کلی، اقدامات تغییر می‌کند.
۶) تملک زمین	ممکن است اداره کل منابع طبیعی، بر خلاف پاسخ مثبتی که در مرحله ۳ به استعلام داده بود، بنا به هر دلیلی، پاسخ استعلام مجدد را منفی اعلام کند.
۷) واگذاری زمین به افراد	۱- تقلب در قرعه‌کشی قطعات تفکیکی ۲- چون به نام عشایر سند زمین صادر می‌شود، ممکن است عشایر زمین را به غیر بفروشند.
۸) عملیات اجرا و تأمین خدمات زیربنایی	۱- برخی از دستگاه‌های اجرایی در حوزه تأمین خدمات زیربنایی مانند آب منطقه‌ای به علت نبود کد آبادی برای سایت اسکان آبرسانی نمی‌کند. در این حالت، راهکاری تحت این فرمت اتخاذ شد: سازمان برنامه و مرکز آمار تعامل کردند برای طرح سایت اسکانی که مصوب شده و به این مرحله رسیده، یک کد مکان به صورت موقت تخصیص دهند و اگر بعداً اسکان انجام شد، آن را به عنوان کد آبادی، دائمی در نظر بگیرند، در غیر این صورت در سرشماری آن کد را حذف می‌کنند. مجدداً بنیاد مسکن استان این کد آبادی را به دستگاه‌های اجرایی در حوزه تأمین خدمات زیربنایی ارائه می‌دهد تا آنان خدمات خود را ارائه کنند. راهکار دیگر این است که خود اداره کل امور عشایر از طریق اعتباراتی که دارد، حداقل نهاده‌های اسکان مانند آب را تأمین می‌کند (حفر و تجهیز چاه) و پس از بهره‌برداری و اسکان عشایر، برای نگهداری و توسعه تحویل آبفا داده می‌شود؛ ۲- پس از اسکان، برخی افراد دفترچه‌های خود را دارند و تحویل نمی‌دهند یا هیچ سامانه‌ای وجود ندارد که به طور خودکار آن را باطل کند؛ در نتیجه افراد با آن دفترچه‌ها و ادعای عشایر بودن، باز هم از امور عشایری و تعاونی‌ها درخواست خدمات و نهاده دارند (قانون بقای دفترچه عشایری)؛ ۳- بیشتر سایت‌های اسکان دهه هفتاد دارای نرخ رشد منفی بودند، ماندگاری نداشتند و مهاجرت کردند؛ ۴- پیگیری خدمات‌رسانی به روستاها پس از شروع اسکان (تأمین خدمات زیربنایی مربوط به تأمین معیشت و ... در اختیار امور عشایری قرار ندارد). به طور مثال حضور اداره اوقاف برای ساخت مسجد، آموزش و پرورش برای احداث مدرسه، وزارت ارشاد و ... برای پروژه‌های فرهنگی، هنری، ورزشی و ... الزامی است.

نتیجه‌گیری

مقوله اسکان عشایر کوچنده را می‌توان همچون سیبی تصور کرد که به هوا پرتاب شده و هزاران چرخ خورده است. از اجباری بودن و تخته‌قاپو کردن آنها توسط حکومت پهلوی اول گرفته تا سیاست یک بام و دو هوای جمهوری اسلامی که نماینده آن یعنی سازمان امور عشایر ایران

چنین اذعان می‌کند: «آیا می‌دانید اسکان عشایر کوچنده، کاملاً اختیاری و تنها با درخواست خودشان صورت می‌گیرد»، ولی هیچ قانون و سیاست اجرایی مشخصی را طراحی نکرده است. علاوه بر این موارد، در جامعه دانشگاهی و علمی نیز در رابطه با مقوله اسکان عشایر کوچنده، یکپارچگی دیدگاه وجود ندارد و این یعنی، مقوله اسکان دارای پیچیدگی پویا است. در واقع، در بخش علمی-دانشگاهی، مقوله اسکان بر اساس آبخورهای فلسفی متنوعی تبیین شده که به طور تقریبی، همه آنها از به بار (دوش) کشیدن این امانت درمانده شده‌اند. از اینها گذشته، با توجه به اینکه الگوی زیست عشایر، فراسرزمینی و فراسازمانی است، بنابراین در مقوله اسکان، بازیگران و ذینفعان متعددی حضور دارند و نقش‌آفرینی خواهند کرد.

مجموعه این موارد موجب شد که با انجام پژوهش حاضر، جستاری در وضعیت اجرای طرح اسکان عشایر (اسکان هدایتی) انجام شود تا هم مراحل و فرایند آن مشخص و هم آسیب‌های موجود شناسایی گردد. از این رو، طرح‌های اسکان هدایتی مرتبط با عشایر کوچنده استان فارس به منظور ارزیابی انتخاب شده است. یافته‌ها نشان داد که برای اجرای طرح اسکان هدایتی در استان فارس، ۱۲ مرحله (مطالعه امکان‌سنجی، تشکیل شورای اسکان، دریافت استعلام‌های دوازده‌گانه از دستگاه‌های اجرایی، تشکیل کارگروه کارشناسی بنیاد مسکن استان، جلسه کمیته تصویب طرح‌های هادی، فعال شدن و کارسازی کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی، تشکیل شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان، تملک زمین، مطالعه طراحی و نقشه‌برداری، معرفی واجدین شرایط دریافت زمین، واگذاری زمین به افراد و عملیات اجرا و تأمین خدمات زیربنایی) در قالب چهار مقوله (تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، زمینه‌سازی و عملیاتی‌سازی) و دو محور گفتمان‌سازی و اجرا وجود دارد که می‌توان به آن ساختار بخشید.

با بررسی ذینفعان و دیدگاه‌های چندگانه راجع به اسکان و نیز روند اجرایی و نگرش‌های سلیقه‌ای به نحوه اسکان هدایتی عشایر کوچنده در استان فارس، و پیرو آن شناسایی آسیب‌های متعدد اجرای این طرح‌ها می‌توان نتیجه گرفت که برای رویه‌های موجود اسکان هدایتی بررسی شده، نظریه مورد توافق اسکان در نزد صاحب‌نظران (به عنوان پیشایندهای اسکان)، رویه منسجم سازمانی (به عنوان مقوله اسکان)، سیاست‌های پس از اسکان (عدم رها کردن) و توجه به بهبود شاخص‌های برخورداری و شاخص‌های توسعه انسانی (به عنوان پسایندهای اسکان) و

نیز بررسی مسئله دوران گذار از کوچ‌نشینی به اسکان به لحاظ مدت و متولی (به عنوان تحلیل مقایسه‌ای) وجود ندارد.

با توجه به این نتایج، مفهوم اسکان نیازمند بازنگری است و از طریق این بازنگری، راهنمای عمل مناسبی در اختیار بازیگران این صحنه قرار خواهد گرفت. در طرح‌ریزی مراحل و فرایند مناسب برای طرح اسکان عشایر، ضروری است که چند هدف اساسی از جمله ارتقای معیشت و افزایش رفاه عشایر و حفظ نقش اقتصادی عشایر در تولید ملی مورد توجه ویژه قرار گیرد. از این رو، در قالب برنامه‌ریزی سازمان‌یافته فضایی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی که امکان توسعه شاخص‌های انسانی و محیط طبیعی را فراهم می‌کند، می‌توان به بازنگری مفهوم اسکان پرداخت. همچنین نوع و نحوه نقش‌آفرینی بازیگران و بازی‌گردانان اسکان هدایتی باید تعیین شود. علاوه بر این، به دلیل ماهیت پیچیده اسکان، مواجهه تخصصی مبتنی بر دیدگاه‌های میان‌رشته‌ای در زمینه علمی و اتخاذ برنامه‌ریزی مشارکتی و جامعه‌بنیاد در زمینه سیاست‌گذاری و اجرای سیاست، کاملاً ضرورت دارد.

منابع

- آزادی، یونس، گرکانی، سید امیرحسین، آزادی، زیور (۱۳۹۵). ارزیابی طرح‌های اسکان عشایر با تأکید بر نگرش اسکان‌یافتگان (نمونه موردی: سایت تلخاب-استان ایلام). مسکن و محیط روستا. ۳۵(۱۵۶). ۶۷-۸۰.
- اسماعیلیان مقدم، علی، فال‌سلیمان، محمود، شریفی، امیر، خوجانی، قاسم. (۱۳۹۰). بررسی تأثیرات اقتصادی-اجتماعی طرح تجمیع و اسکان عشایر (مطالعه موردی: کانون توسعه عشایری دشت حسین آباد غیناب). پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری. ۲(۴). ۲۱-۳۰.
- افروغ، محمد (۱۳۹۹). قالی طرح ناظم در فرایند تغییر شیوه زندگی عشایر قشقایی از کوچ‌نشینی به اسکان مطالعه موردی: قالی‌های نقش ناظم بافت کانون‌های اسکان چشمه‌رحمان و گل‌افشان. دانش‌های بومی ایران. ۷(۱۳). ۱۸۹-۲۱۴.
- امینی، عباس، روزفراخ، ثریا (۱۳۹۷). ارزیابی پیامدهای اسکان جامعه عشایری شهرستان بویراحمد در کانون‌های دشت روم. علوم ترویج و آموزش کشاورزی. ۱۴(۱). ۱۸۵-۱۹۷.
- ایروانی، محمدرضا، ترکان، جواد (۱۳۸۴). سنجش نگرش خانوارهای عشایری در زمینه اسکان و مشکلات موجود: بررسی موردی عشایر عرب جرقویه. روستا و توسعه. ۸(۱). ۸۱-۱۰۸.

- بابایی. محبوبه، طالب. مهدی (۱۳۹۸). نشانه‌هایی از تمایل به اسکان در بین طایفه سیل در شهرستان دلفان-استان لرستان. نامه انسان‌شناسی. ۱۶(۲۸). ۲۵-۵۸.
- بازیان. غلامرضا، داهلان. اسماعیل، مهربانی. علی‌اکبر، شاه‌وحید. محمد (۱۳۸۵). مقایسه اقتصادی کوچ و اسکان عشایر در دشت بکان استان فارس. تحقیقات مرتع و بیابان ایران. ۱۳(۳). ۲۴۸-۲۶۴.
- بریمانی. فرامز، فاضل‌نیا. غریب، صیادی. زهرا (۱۳۹۶). تأثیر اسکان عشایر بر میزان مشارکت زنان در تأمین درآمد خانوار (مطالعه موردی: زنان عشایر سیستانی). پژوهش‌های جغرافیای انسانی. ۴۹(۴). ۷۹۱-۸۰۵.
- پیشه‌ور. علی‌اصغر (۱۳۹۶). مکان‌یابی استقرارگاه‌های روستایی با منشأ عشایری در خراسان شمالی. پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی. ۶(۱). ۱۸۹-۲۰۴.
- توکلی. جعفر (۱۳۸۳). مروری بر نظریات و تجارب موجود در زمینه اسکان عشایر. همایش ملی ساماندهی جامعه عشایر ایران. ۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۳. تهران: سازمان امور عشایر ایران.
-، ضیاء‌توانا. محمدحسین (۱۳۸۸). پیامدهای فضایی اسکان عشایر در استان چهارمحال و بختیاری. روستا و توسعه. ۱۲(۱). ۵۳-۸۶.
- چراغی. طیب، پورسعید. علیرضا، اشراقی سامانی. رؤیا، آرایش. محمدباقر، واحدی. مرجان (۱۳۹۹). تحلیل پایداری معیشت و شیوه سکنی‌گزینی عشایر در شهرستان ایلام. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. ۹(۳۲). ۸۹-۱۰۴.
- حبیبیان. سیدحمید، مهربانی. علی‌اکبر، ارزانی. حسین (۱۳۸۶). مقایسه عشایر اسکان‌یافته خودجوش و هدایت‌شده در ترسالی و خشکسالی از نظر درصد وابستگی دام به علوفه مرتعی. مجله منابع طبیعی ایران. ۶۰(۵). ۶۶۵-۶۸۲.
-، شوکت‌فدایی. محسن (۱۳۸۳). بررسی و مقایسه وضعیت تولید و بهره‌برداری از مراتع ییلاقی بین عشایر کوچنده اسکان‌یافته خودجوش و هدایت‌شده در دشت بکان (فارس). منابع طبیعی ایران. ۵۷(۱). ۳۵۳-۳۶۶.
- حیاتی. داریوش (۱۳۸۵). تحلیلی بر پیامدها و راهکارهای گزیده‌شده اسکان عشایر در ایران با نگرشی بر تجربه دشت بکان فارس. مطالعات اجتماعی ایران. ۱۱(۱). ۶۷-۱۰۰.
- خراسانی. محمدامین، افشاری. حمید، محمدی. علی (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی شاخص‌های کیفیت زندگی عشایر در دوره‌های پیش و پس از اسکان ناشی از وقوع سیلاب مورد مطالعه: روستای آزادگان. شهرستان جیرفت. پژوهش و فناوری محیط زیست. ۹(۹). ۴۷-۶۰.

- دهقانی. امین. (۱۳۹۸). تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر رضایت‌مندی اسکان روستاییان عشایری از کیفیت محیط سکونتی: مطالعه موردی: مناطق اسکان دشت بکان. مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی. (۱)۱۴. ۱۶۳-۱۷۶.
-، صیدایی. سیداسکندر، شفق. سیروس (۱۳۹۱). سنجش و توسعه شاخص‌های کیفیت زندگی در کانون‌های اسکان عشایری. مطالعه موردی: کانون‌های اسکان عشایری استان‌های فارس و اصفهان. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۱۲(۲۷). ۷۷-۹۶.
-، عادل‌ساردویی. محسن (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی معیارهای پایداری در کانون‌های اسکان عشایری (مطالعه موردی: کانون‌های اسکان عشایری در استان‌های فارس و اصفهان). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی. ۱۰(۳۲). ۵۵-۶۹.
- ذاکری. عماد، قربانی. مهدی، بزرگمهر. علی، ربانی‌نسب. حجت‌الله (۱۳۹۶). اولویت‌بندی مشکلات اجرای طرح‌های اسکان عشایر خراسان شمالی بر اساس فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی. مرتع و آبخیزداری. (۱)۷۰. ۱۱۱-۱۲۳.
- رحمانی. اشکان، مقنی‌پور. مجیدرضا، تفکری. حسین (۱۴۰۰). مطالعه ویژگی‌های طرح و نقش. رنگ و بافت قالی‌های عشایر عرب خمسه اسکان‌یافته در روستاهای شهرستان سرچهران (مطالعه موردی: طایفه غنی). پیکره. ۱۰(۲۵). ۱۵-۳۳.
- رشنو. نبی‌الله (۱۳۸۴). تحلیلی بر استراتژی ساماندهی و اسکان عشایری ایران (تبیین جغرافیایی نظام ساماندهی و استقرار عشایر کشور). سرزمین. ۲(۶). ۶۱-۷۵.
- رضایی. پژمان (۱۳۹۸). ارزیابی مکان‌یابی کانون‌های اسکان عشایر با استفاده از مدل تاپسیس: مطالعه موردی استان چهارمحال و بختیاری. روستا و توسعه. ۲۲(۳). ۱-۲۸.
- رفیع‌فر. جلال‌الدین، قربانی‌ریگ. رضا (۱۳۸۶). تغییرات فرهنگی از کوچ به اسکان «نمونه موردی عشایر تالش در طول سه نسل». نامه علوم اجتماعی. ۳۱(۱). ۵۷-۸۰.
- ریاحی. وحید، احمدی. راشد، عزمی. آئیژ (۱۳۹۲). بررسی نقش طرح‌های اسکان در توسعه اقتصادی و اجتماعی عشایر. مطالعه موردی: کانون‌های اسکان استان کهگیلویه و بویراحمد. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۱۳(۲۸). ۹۵-۱۱۲.
- نامداری. فریوش. پاشازاده. اصغر و جسارتی. عسگر (۲۰۱۳). واکاوی تأثیر ساماندهی و اسکان عشایر با تأکید بر بعد امنیتی (مطالعه موردی: کله کوه در ساوه). پژوهشنامه جغرافیای انتظامی. ۱۳۹۲(۳). ۹۹-۱۲۸.

-، عابدینی‌راد. آرزو (۱۳۹۱). اسکان عشایر و بازتاب‌های فرهنگی. نامه انسان‌شناسی. ۴۷-۲۹. (۱۵)۹.
- سازمان امور عشایری (۱۳۹۶). آیین‌نامه ساماندهی عشایر. تصویب‌نامه هیئت وزیران به انضمام مصوبات شورای عالی عشایر در سال‌های ۹۵-۱۳۸۸. تهران: سازمان امور عشایر ایران.
- شاطری. مفید، صادقی. حجت‌الله (۱۳۹۱). واکاوی اثرات اقتصادی-اجتماعی اسکان خودجوش عشایر (مطالعه موردی: عشایر بخش دهلز شهرستان ایذه استان خوزستان). برنامه‌ریزی فضایی. ۲(۲). ۱۰۵-۱۲۸.
-، حجی‌پور. محمد (۱۳۹۰). اثرات اقتصادی-اجتماعی طرح‌های اسکان بر جوامع عشایری (مطالعه موردی شهرک نازدشت سرپیشه در استان خراسان جنوبی). نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. ۲(۱۰). ۱۷-۳۰.
- شکور. علی، طیبی. حمیدرضا، باقرزاده. محمدصادق، واحدپور. غلامعباس (۱۳۹۲). سنجش عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر اسکان عشایر در استان فارس. برنامه‌ریزی منطقه‌ای. ۳(۹). ۱-۱۱.
- شکوری. رضا، خدادادی. الهام (۱۳۹۳). بررسی تأثیر تغییر عناصر مکان‌ساز زندگی عشایری بر نارضایتی از اسکان. صفا. ۲۴(۶۷). ۴۵-۶۲.
- صلاح. مهدی، نعمتی. محمدعلی (۱۳۹۵). پیامدهای طرح اسکان عشایر بر حیات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی لرستان (۱۳۰۲ تا ۱۳۱۲ ش.). پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام. ۱۹(۱۰). ۱۴۵-۱۷۰.
- صیدایی. سیداسکندر (۱۳۸۹). بررسی مسائل اساسی کانون‌های اسکان عشایر و ارائه راهکارهای علمی و کاربردی (نمونه‌های مورد مطالعه: بکان. گل افشان و قراب). تحقیقات جغرافیایی. ۲۵(۹۷). ۱۳۹-۱۶۶.
- صیدزاده. حیدر، رضایی. جعفر (۱۳۹۵). مقایسه وضع درآمدی عشایر اسکان‌یافته و شناسایی عوامل ایجادکننده تفاوت‌های درآمدی در دو وضعیت کوچندگی و اسکان در استان ایلام. روستا و توسعه. ۱۹(۳). ۷۷-۱۰۰.
- ضیاءتوانا. محمدحسن، توکلی. جعفر (۱۳۸۶). اسکان عشایر و تخریب مراتع در استان چهارمحال و بختیاری: مطالعه موردی شهرک‌های عشایری شرمک. چلگرد و لُشتر. روستا و توسعه. ۱۰(۲). ۳۱-۶۲.
- طالشی. مصطفی، معاریان خلیل‌آباد. هادی (۱۳۸۸). مکان‌گزینی کانون‌های توسعه عشایری با رویکرد تجهیز و توسعه منابع GIS مطالعه موردی: سامانه قشلاقی آب تلخ سرخس. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۹(۹). ۱۰۵-۱۲۴.

- عبداللهی. محمد (۱۳۸۶). اسکان عشایر و توسعه و بهبود حیات اجتماعی آنان در ایران. نامه علوم اجتماعی. ۱۵(۲). ۵۳-۱۹.
- علم. محمدرضا، مرادی. افروز (۱۳۹۸). تحلیل روند و نتایج سیاست اسکان عشایر در ایلات ممسنی در دوره رضاشاه. تاریخ اسلام و ایران. ۲۹(۴۱). ۷۱-۸۹.
- فتاح‌پور مریکی. داراب (۱۳۸۴). روستاهای خودجوش عشایری اولویی مناسب برای طرح‌های اسکان. اطلاعات جغرافیایی سپهر. ۱۴(۵۶). ۳۶-۳۸.
- قرخلو. مهدی (۱۳۸۳). مهاجرت و اسکان عشایر: تحلیلی از مهاجرت قشقایی‌های ایران به شهرها. تهران: سازمان امور عشایری ایران.
- کریمی. حمیدرضا، دریکوندی. فیروز (۱۳۹۵). بررسی اثرات اقتصادی-اجتماعی اسکان عشایر بر خانوارهای اسکان‌یافته در استان لرستان. روستا و توسعه. ۱۹(۳). ۱-۲۴.
- کریمی. سیاوش، یاری. شایان (۱۳۹۹). نقش عوامل اقتصادی در اسکان عشایر غرب ایران (۱۳۲۰-۱۳۰۰ ش.). پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی. ۹(۲). ۲۱۷-۲۳۸.
- کریمی. محمد (۱۳۸۳). بررسی اقدامات انجام‌شده. چالش‌های موجود و راهکارهای پیشنهادی در کانون توسعه عشایری (ایل شهر) بوشکان استان بوشهر. ۲۳ اردیبهشت ماه ۱۳۸۳. تهران: سازمان امور عشایری ایران.
- کشاوری. حمید، بهرامیان. محبوبه، مهاجرانی. علی‌اصغر، حسین‌پور. کبری (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر تفاوت رفتار باروری عشایر اسکان‌یافته و کوچ‌رو سمیرم. تحقیقات نظام سلامت. ۸(۳). ۴۵۶-۴۶۵.
- محمدی. دادگر، شیروانیان. عبدالرسول، چابکرو. غلام‌رضا (۱۳۹۵). بررسی فقر اقتصادی عشایر اسکان‌یافته استان فارس و تعیین عوامل مؤثر بر آن. روستا و توسعه. ۱۹(۳). ۱۰۱-۱۱۹.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۹). نتایج ثبت پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور ۱۴۰۰ (در سطح شهرستان). تهران: مرکز آمار ایران. قابل دسترس در <https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1400>
- معینی. مهدی. (۱۳۸۶). مطالعه روند شکل‌گیری مسکن در تازه‌آبادهای عشایری. موردی: تازه‌آباد گل‌افشان سمیرم - اصفهان. هنرهای زیبا. ۳۳(۳۳). ۴۷-۵۶.
- مهدوی. مسعود، رضایی. پژمان، خانی. فضیله (۱۳۸۸). سنجش نگرش عشایر اسکان‌یافته نسبت به اسکان در استان چهارمحال و بختیاری. روستا و توسعه. ۱۲(۳). ۱۳۷-۱۶۲.
- رضایی. پژمان، قدیری‌معصوم. مجتبی (۱۳۹۶). روستاهای برآمده از اسکان عشایر و چالش‌های آن. روستا و توسعه. ۱۰(۱). ۴۱-۶۲.

میزبان. مهدی، میرتقیان‌رودسری. سیدمحمد (۱۴۰۱). گردشگری عشایری جامعه‌بنیاد: تبیین یک مدل مفهومی. نهمین کنگره ملی علوم ترویج و آموزش کشاورزی. منابع طبیعی و محیط‌زیست پایدار. ۱۵ تا ۱۷ شهریور ماه ۱۴۰۱. تبریز. دانشگاه تبریز.

نجاتی. بهناز، حجی‌پور. محمد، میکانیکی. جواد، ظاهر مسینایی‌نژاد. محمد، ابراهیمی. محمدابراهیم (۱۳۹۱). اسکان و تحولات اقتصادی اجتماعی جامعه عشایری نمونه کانون آواز در شهرستان درمیان. مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان. ۲۵(۷). ۱۲۵-۱۴۴.

نوروزی. اصغر، محمودیان. فرزاد (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر اسکان‌یافته و اسکان‌نیافته (مطالعه موردی: شهرستان کوه‌رنگ). برنامه‌ریزی فضایی. ۵(۴). ۱۷-۳۸.

نیومن. ویلیام لاورنس. (۱۳۹۵). روش‌های پژوهش اجتماعی - رویکردهای کیفی و کمی. جلد دوم. ترجمه ابوالحسن فقیهی و غسل آغاز. تهران: انجمن علوم مدیریت ایران.

پیوست (۱): شناسایی مراحل و فرایند مطالعه تا اجرای اسکان هدایتی (مبتنی بر کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی)

مرحله	بازیگر (ان)	اقدامات
(۱) مطالعه امکان‌سنجی	اداره مطالعات اداره کل امور عشایری	<p>بر طبق ماده ۳ آیین‌نامه ساماندهی عشایر:</p> <p>(الف) درخواست عشایر و تهیه یک پرونده از جانب اداره مطالعات اداره کل امور عشایری بر اساس سه مورد زیر برای عشایر کوچنده داوطلب اسکان:</p> <p>(۱) تأییدیه استعلام پروانه چرای عرف‌دار از طریق استعلام از منابع طبیعی؛</p> <p>(۲) تأییدیه استعلام هویت عشایری (کنترل اطلاعات شناسایی سرپرست خانوار و خانواده: شرط تأهل، کوچنده بودن (بند الف ماده ۱ آیین‌نامه ساماندهی) و ...) در سامانه ثبت مبنا مرکز آمار ایران؛</p> <p>(۳) تأییدیه استعلام سبز بودن فرم (ج) مسکن از بنیاد مسکن؛</p> <p>پس از این بررسی‌ها، اگر اداره مطالعات اداره کل امور عشایری به این نتیجه برسد که بیش از ۲۰ خانوار (بر اساس قانون تقسیمات کشوری) واجد شرایط بند الف هستند، وارد مرحله (ب) می‌شود.</p> <p>(ب) بازدید میدانی اداره مطالعات اداره کل امور عشایری با مشارکت عشایر داوطلب اسکان از گزینه‌ها و سایت‌های پیشنهادی خود عشایر یا جستجوی سایت توسط اداره کل امور عشایری. معیار مناسب بودن سایت پیشنهادی یا جستجو برای سایت شامل:</p> <p>(۱) پایش سایت‌ها و گزینه‌ها از طریق پایش فرض قرار دادن استعلام‌های دوازده‌گانه که در مرحله سوم این فرایند قرار دارد تا هنگام گرفتن استعلام با مشکل عدم تأیید یکی از دستگاه‌های اجرایی مواجه نشویم.</p> <p>(۲) در سایت پیشنهادی یا جستجو شده، برای هر خانوار باید ۱۰۰۰ مترمربع ناخالص در نظر گرفته شود؛ یعنی برای ۲۰ خانوار باید یک سایت دو هکتاری در نظر گرفته شود که این متر، یعنی دو هکتار، کمترین میزان احداث یک سایت است.</p> <p>(۱-۲) حدود یک‌سوم از متر، سایت پیشنهادی برای معابر و</p>

اقدامات	بازیگر (ان)	مرحله
<p>مشاعات عمومی سایت (که از این به بعد روستا نامیده می‌شود) در نظر گرفته می‌شود.</p> <p>۲-۲) برای هر خانوار یک ساختمان ۱۵۰ متری طراحی می‌شود.</p> <p>۲-۳) برای باقیمانده فضای ۱۰۰۰ مترمربعی برای هر خانوار که تقریباً ۵۰۰ متر مربع است، با توجه به محدود بودن فضای عرف برای این خانوارها و نیز تغییر معیشت ناشی از اسکان داوطلبانه از دآمداری به دامپروری و همچنین با توجه به میانگین سرانه دام برای هر خانوار، فضای سرانه برای هر واحد دام (بز ۰/۸ واحد، گوسفند ۱ واحد، گاو ۸ واحد و ...)، ۵ مترمربع فضا (فضای سربسته، فضای سرباز و انبار علوفه) در نظر گرفته می‌شود. یعنی هر خانوار می‌تواند ترکیبی از ۱۰۰ واحد دامی را نگهداری کند.</p> <p>ج) پس از جمع‌بندی مراحل الف و ب، گزارشی برای اداره کل بنیاد مسکن استان تهیه می‌شود که این تعداد عشایر کوچنده، با این ویژگی‌های جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و در این موقعیت پیشنهادی اداره کل امور عشایری، درخواست اسکان دارند. همچنین از منابع و امکانات در اختیار و وضعیت اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، محیطی آنها در آینده در شرایط طرح اسکان، گزارشی ارائه می‌شود.</p>		
<p>الف) اداره بنیاد مسکن شهرستان، با دریافت گزارش کارشناسی، از فرمانداری برگزاری جلسه شورای اسکان را درخواست می‌کند و فرمانداری از همه تأمین‌کنندگان خدمات زیربنایی مرتبط (منابع طبیعی، محیط‌زیست، آب، برق، گاز، راه، نیروی انتظامی، اطلاعات و سپاه و ...) برای حضور در جلسه دعوت به عمل می‌آورد (البته گاهی ممکن است خود فرمانداری، سایت اسکان را رد کند و جلسه‌ای برگزار نکند). در این جلسه گزارش مطالعه امکان‌سنجی برای تأیید یا رد سایت اسکان بررسی می‌شود.</p> <p>ب) در صورت تأیید سایت توسط شورای اسکان، با توجه به ویژگی‌ها و زمینه‌های جغرافیایی، فرهنگی، عشایری و ... یک نام برای آن روستا انتخاب می‌کنند. در نام‌گذاری روستا، ابتکار عمل</p>	<p>فرماندار (ریاست شورا)، اداره بنیاد مسکن شهرستان (دبیر شورا) و تأمین‌کنندگان خدمات زیربنایی</p>	<p>۲) تشکیل شورای اسکان</p>

مرحله	بازیگر (ان)	اقدامات
		با فرماندار است، اما به پیشنهادات منطقی و با ادله امور عشایری هم توجه می‌کند. (ج) مصوبات تأیید بندهای الف و ب در اختیار بنیاد مسکن شهرستان قرار می‌گیرد تا نتیجه را به بنیاد مسکن استان ارجاع دهد.
۳) اعلام‌های ۱۲ گانه از دستگاه‌های اجرایی	اداره کل بنیاد مسکن استان	دستگاه‌های اجرایی دوازده‌گانه استانی شامل آب منطقه‌ای، شرکت توزیع برق، گاز، محیط‌زیست، منابع طبیعی، سازمان زمین‌شناسی، اداره کل راهداری، راه و شهرسازی، ثبت اسناد و میراث فرهنگی مخابرات می‌شوند. نکته مهم دیگر، کاربست ماده ۶۷ قانون احکام دائمی در این مرحله است. در گذشته برای پاسخ اعلام‌های دوازده‌گانه از دستگاه‌های اجرایی، هر یک از این دستگاه‌ها، هزینه ریالی دریافت می‌کردند. به منظور کاهش بار مالی از عشایر، از پشتیبانی ماده ۶۷ قانون احکام دائمی استفاده می‌شود. بر طبق این ماده، تمام دستگاه‌های اجرایی دولتی برای پاسخ به اعلام از یکدیگر، اجازه و حق دریافت هزینه ریالی را ندارند. در نهایت، اداره کل بنیاد مسکن استان، پاسخ مثبت اعلام‌ها را به کارگروه می‌برد.
۴) کارگروه کارشناسی بنیاد مسکن استان	اداره کل بنیاد مسکن استان (رئیس کارگروه)	بنیاد مسکن استان، جلسه‌ای با حضور نمایندگان دفتر فنی استانداری، امور اراضی، منابع طبیعی، امور عشایری و بخشدار منطقه و با موضوع بررسی سایت اسکان تشکیل می‌دهد. در صورت تصویب طرح سایت اسکان، مصوبات برای تشکیل جلسه کمیته تصویب طرح‌های هادی در اداره کل بنیاد مسکن استان باقی می‌ماند.
۵) جلسه کمیته تصویب طرح‌های هادی	اداره کل بنیاد مسکن استان (رئیس جلسه)	بنیاد مسکن استان، جلسه‌ای با حضور فرماندار شهرستان، نماینده اداره راه و شهرسازی، امور اراضی، منابع طبیعی، امور عشایری و با موضوع بررسی سایت اسکان و اصلاح طرح هادی و تعیین محدوده روستا تشکیل می‌دهد. در صورت تصویب طرح سایت اسکان، مصوبات برای تشکیل جلسه به اداره کل راه و شهرسازی ارسال می‌شود.
۶) کارگروه امور	اداره کل راه و شهرسازی	رئیس این جلسه معاون عمرانی استاندار و دبیر آن مدیرکل راه و

مرحله	بازیگر (ان)	اقدامات
زیربنایی و شهرسازی		شهرسازی استان است. در این جلسه، کار از دست بنیاد مسکن استان خارج شده و فقط به عنوان عضو حضور دارد (مانند مدیرکل‌های منابع طبیعی، آب منطقه‌ای، برق و ...). حضور یا عدم حضور اداره کل امور عشایری در این جلسه، به شرایط و پیگیری موضوعات بستگی دارد. اگر طرح اسکان در اینجا مصوب شد، وارد مرحله بعد خواهیم شد.
۷) شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان	استانداری و اداره کل راه و شهرسازی و اداره کل بنیاد مسکن استان	الف) در این جلسه که با ریاست استاندار برگزار می‌شود، اگر نیاز به تعدیل و اصلاحات و پیگیری‌ها نباشد، طرح اسکان عشایر بر روی کاغذ تصویب نهایی خواهد شد. ب) طرح اسکان مصوب‌شده در اختیار اداره کل راه و شهرسازی قرار می‌گیرد و این اداره کل، طبق ماده ۴ قانون تأمین و عرضه مسکن، نامه‌ای را مبنی بر تصویب طرح به بنیاد مسکن استان ارسال می‌کند. ج) بر طبق نامه ارسالی از اداره کل راه و شهرسازی، بنیاد مسکن، مصوبات و نقشه‌های سایت اسکان را برای اداره کل منابع طبیعی ارسال می‌کند تا زمین مورد نظر را تحویل دهند.
۸) تملک زمین	اداره کل منابع طبیعی	طبق نامه و درخواست اداره کل بنیاد مسکن استان مبنی بر تحویل زمین، اداره کل منابع طبیعی صورتجلسه تغییر و تحول زمین را تنظیم می‌کند و زمین را به بنیاد مسکن تحویل می‌دهند.
۹) مطالعه طراحی و نقشه‌برداری	اداره کل بنیاد مسکن استان	الف) در این مرحله، اداره کل بنیاد مسکن استان، یک مشاور را برای طراحی و نقشه‌برداری سایت (طبق اسناد و پرونده سایت) به کار می‌گیرد. پس از نهایی شدن طراحی و نقشه‌برداری سایت، اسناد به سازمان بنیاد مسکن در تهران ارسال می‌شود. ب) برای آماده‌سازی اولیه سایت اسکان، پس از طراحی، بنیاد مسکن اقداماتی از قبیل تسطیح، قطعه‌بندی، لبه‌گذاری و ... را انجام می‌دهد. در گذشته، هزینه ریالی این کار از عشایر گرفته می‌شد، اما طبق بند ب ماده ۶ قانون برنامه ششم توسعه، این بار مالی از دوش عشایر برداشته شد (عامل بازدارنده) و اعتبار ریالی اقدامات عملیاتی این کار، از بخش مالیات بر ارزش افزوده واریزی به حساب فرمانداری تأمین می‌شود.

مرحله	بازیگر (ان)	اقدامات
۱۰) معرفی واجدین شرایط دریافت زمین	کمیسیون واگذاری زمین اداره کل امور عشایر	پس از تمام این مراحل از اداره کل امور عشایری استان خواسته می‌شود تا افراد واجد شرایط معرفی شوند. اداره کل نیز با تشکیل کمیسیون واگذاری زمین (متشکل از معاونت توسعه و امور زیربنایی، رئیس اداره ساماندهی و رئیس اداره مطالعات اداره کل امور عشایری) طبق استعلام‌های سه‌گانه مرحله شماره ۱، افراد واجد شرایط را به اداره کل بنیاد مسکن معرفی می‌کند.
۱۱) واگذاری زمین به افراد	اداره کل بنیاد مسکن	اداره کل بنیاد مسکن طبق لیست دریافتی، برای هر خانوار پرونده تشکیل می‌دهد، از هر کدام تعهد محضری می‌گیرد و اسناد را به افراد تحویل می‌دهد و آنها را برای گرفتن تسهیلات ساخت به بانک معرفی می‌کند.
۱۲) عملیات اجرا و تأمین خدمات زیربنایی	دستگاه‌های اجرایی	با توجه با اینکه دستگاه‌های اجرایی در حوزه تأمین خدمات زیربنایی، در مرحله ۳، پاسخ استعلام سایت اسکان را مثبت اعلام کردند، در این مرحله باید خدمات و نهادهای لازم از جمله آب، برق و ... را ارائه کنند. همچنین خانوار عشایر با توجه به نقشه‌ها و با نظارت بنیاد مسکن اقدام به ساخت‌وساز می‌کند. در این زمان، عشایر اسکان‌یافته باید از مجموعه امور عشایر منتزع شوند و تحت بخش‌داری و شورای روستا مدیریت شوند.